

Samurajové

tento text napsal Ryuichiro Akai

Myslím, že poznání jiné kultury je pro nás naším vlastním obohacením skrz poznání něčeho nového a posléze hlubší porozumění naší vlastní kultuře, které je umožněno tím, že ji porovnáme s kulturou odlišnou..

1 : Kdo to byli samurajové?

Dovolte, abych vám řekl několik základních údajů z historie samurajů, abych vám aspoň trochu přiblížil skutečnou tvář jejich kultury.

Především je nutno říct, že třída samurajů vznikla kolem 10. století. V japonštině “samurai” znamená “služebník” neboli někdo, kdo následuje svého pána, tedy původně tělesná stráž šlechtice. Úkolem samurajů bylo hájit panství, a soukromý majetek šlechtice.

Ve 12. století se samurajové na základě své vojenské síly v Japonsku poprvé chopili vlády. Tato vláda se označuje jako “kamakurský šógunát”. Třída samurajů tak získala postavení vládnoucí třídy. Od té doby se postupně začínají rozvíjet také úvahy o tom, jak by samurajové měli ve vládnoucím postavení vypadat.

Ve 14. století se po zhroucení kamakurského šógunátu znovu začal utvářet stát kolem Jeho Veličenstva císaře, avšak vzhledem k tomu, že existovaly rozpory mezi šlechtou a samuraji i rozpory uvnitř císařského rodu, zavládly v Japonsku vnitřní zmatky. Tyto zmatky vyřešil pan Takaudži Ašikaga, který se stal šógunem (vojenským vládcem). Založil tak šógunát Muromači, jehož prostřednictvím se samurajové znovu dostali k moci.

Avšak v 15. století vznikl ve vládnoucím rodu Ašikaga problém následnictví a Japonsko znovu upadlo do válečného stavu. Tyto vnitřní války trvaly až do konce 16. století (tak zvané období válčících států).

V těchto válkách nakonec postupně získal převahu pan Iejasu Tokugawa, který založil tokugawský šógunát, v Japonsku nazývaný podle hlavního města Eda (pozdějšího Tokia), šógunát Edo. Tak začalo v Japonsku v 17. století mírové období Edo, které trvalo až do 19. století. V 19. století vláda tokugawského šógunátu skončila a v Japonsku kolem jeho Veličenstva císaře vznikl moderní stát. Toto období se nazývá obdobím Meidži. Příslušníci někdejší velké šlechty (daimjóové) nabývají postavení aristokratů, zatímco příslušníci někdejší třídy samurajů jsou označováni za “šizoku”, potomky samurajů. Příslušníci aristokracie získávají postavení a tituly podobné britské aristokracii (vévoda, markýz, hrabě, vikomt, baron), zatímco někdejší samurajové jsou připodobněni anglickým rytířům, až na to, že jejich postavení a tituly jsou dědičné. Po druhé světové válce byly rodové tituly zrušeny.

V jednotlivých obdobích se hlavní náplň činnosti samurajů i jejich smýšlení postupně měnily. Rád bych, abyste si uvědomili především tuto skutečnost.

Třída samurajů, o které zde dnes mluvíme, je pak třídou samurajů, která existovala v 17. až 19. století, to je v období Edo neboli období Tokugawa. Obraz samurajů z filmového plátna a obraz samurajů ve vašich představách se možná od skutečných samurajů, o nichž tu dnes mluvím, trochu liší.

Samurajové zobrazování v mnoha filmech představují obraz samuraje přikrášleného a zveličeného podle umělecké idealizace představující kompromis mezi skutečným a neskutečným podle uměleckých zásad vyhlášených dramatikem Monzaemonem Čikamacuem z období Edo. Ten žil v letech 1653 – 1724. Tito samurajové se od skutečných samurajů, které nazýváme buši, trochu liší. Obraz samurajů, kteří vystupují v lidové kultuře doby Edo, představované v divadle kabuki, v baladách džóruri nebo v ukijoe čili “obrazech prchavého života” a podobných žánrech, lze nazvat samuraji ze světa japonské fantazie. V dnešní Evropě a Americe se objevuje právě tento obraz samuraje ze světa japonské fantazie.

Myslím, že skutečného samuraje, tedy buši, lze anglicky nejlépe popsat výrazem respectable Japanese gentleman, tedy “japonský gentleman”. Od příslušníků třídy samurajů se jakožto od lidí reprezentujících státní moc žádalo, aby byli svým způsobem života vzorem obyčejným lidem. Odráží se v tom myšlenka obsažená v konfuciánském klasickém spisu Velké učení: “bude-li počátek pomatený, ani konce nebude možno zvládnout” Šlechtici měli vládnout svým doménám v duchu humanity (džin), jejich vazalové (bušiové) pak měli šlechticům sloužit v duchu “úcty” (kei). K pojmu “džin” se podrobněji vrátím později.. “Kei” znamená “projevovat úctu” a “oddaně (s upřímným srdcem) sloužit.

V této souvislosti je zajímavé, že velký rozdíl mezi samuraji z filmů a buši ze skutečnosti spočívá v tom, že zatímco samurajové z filmů se snaží mít “příchuť samurajství”, chovat se “po samurajsku”, bušiové ze skutečného života takovouto “příchuť samurajství”, stavění samurajství lidem na odív, neměli v lásce. Bylo tomu tak proto, že nepovažovali za nejdůležitější předvádění se na veřejnosti ale projevovali právě povahy svého poslání (služby).

※Kei=「敬」 džin=「仁」

2 : Výchova

Samurajové – bušiové se po stránce filozofického učení řídili konfuciánstvím a zvláště studovali jednu z jeho větví, učení Ču Siovo. Tokugawský šógunát totiž zvolil učení Ču siovo za oficiálně uznanou nauku. Pokud jde o konfuciánství, bylo v Japonsku v období Tokugawa kromě učení Ču Siova rozšířeno i učení čínského učence a státníka Wang Jang-minga a učení “staré školy”. Těmto učením se věnovalo nemálo příslušníků třídy samurajů, ale z časových důvodů se tomuto tématu zde dnes nemohu věnovat.

V období Tokugawa se jakožto výraz japonského myšlení zrodila i tak zvaná “národní věda”, studující šintoismus, dějiny Japonska a starou japonskou literaturu a filozofii. Tato národní věda byla v posledním období vlády rodu Tokugawa mezi příslušníky třídy samurajů ve veliké oblibě. Ideje příslušníků škol Kimonha (Suikašintó) a Hirataha této národní vědy se měly stát hybnou silou revoluce Meidži, tj budování moderního státu a sjednocení Japonska kolem Jeho Veličenstva císaře. I tato národní věda byla velmi důležitým myšlenkovým proudem, ale opět se z časových důvodů o ní nemohu šířit

※Kimonha (Suikašintó)=崎門派 (垂加神道)、Hirataha=平田派

V období Tokugawa bylo v Japonsku na 300 šlechtických rodů. Tehdejší Japonsko bylo zemí organizovanou tokugawským šógunátem jako federace.

Děti ze třídy samurajů získávaly vzdělání na různých školách šlechtických rodů, nazývaných “rodové školy”. Na těchto školách se vyučovalo předmětům z nejrůznějších věd, např. idejemi, filozofiemi, literaturou a básnictvím staré Číny. Studium čínské poezie se tehdy pěstovalo ve všech zemích východní Asie a bylo pro vzdělané lidi povinné. Myslím, že bude stačit, když si to představíte jako situaci podobnou té, kdy se v Evropě studovala latina a staří řečtí a římské klasiky.

A tak se na rodových školách vyučovalo staročínskému myšlení a filozofii, ale jak jsme již výše vysvětlili, šlo o učení Ču Šiovo. Ču Šiovo učení klade důraz na to, aby člověk odhaloval ve svém nitru lásku k lidem a humanitu (“džin”). Lze také říci, že tento “duch lásky a humanity” byl základem samurajské společnosti. Znak “džin” znamená “sblížit se a chovat k člověku lásku”, či “soucítit s člověkem“. O srdci, kterému je vlastní toto “džin”, učení Ču Šiovo říká, že nevzniká nahromaděním vlivu, např. cvičením. Je prvkem, který je člověku od počátku dán, ale který postupně zapomínáme v důsledku našich choutek. Uvědomovat si ho nebo ho v sobě objevovat bylo považováno za velmi důležité.

Například v rodové škole rodu Kumamoto na ostrově Kjúšú si kladli za cíl studium konfuciánských pojmů “kó, tei, čú, šin”, to je “synovské oddanosti, bratrské lásky, věrnosti k pánovi a spolehlivosti”. “Kó” znamenalo sloužit rodičům z úcty k nim, “tei” znamenalo dobře sloužit starším bratrům a osobám starším sebe, pěstovat dobré vztahy mezi bratry, “čú” znamenalo “věrnost”, správnou cestu vazala, jak sloužit svému pánovi či panovníkovi a konečně “šin” znamenalo opravdovost, upřímné úsilí, soulad mezi slovy a činy. Myslím, že je vám všem zcela jasné, jak všechny tyto čtyři vlastnosti úzce souvisejí s pojmem “džin”, soucítění s lidmi.

※ kó=「孝」 tei=「悌」 čú=「忠」 šin=「信」

Stařešina rodu Kumamoto v šesté generaci, Lord Šigekata Hosogawa prý instruoval učitele rodové školy Giemona Akijamu těmito slovy: “Toto je způsob, jak vést mladého člověka: veď ho tak, abys nestavěl most, po kterém se dostane na druhý břeh, jen na jednom místě. Člověku, který žije na horním toku řeky, postav most na horním toku, člověku, který žije při dolním toku, postav most na dolním toku. Protože tak mu umožníš, aby se veškeré jeho nadání projeвило bez (zbytečných) oklik. Protože svůj úkol splníš tehdy, když žákům vybuduješ i cesty vedoucí k hodnotám “kó, tei, čú, šin”, jež se nacházejí na protějším břehu řeky (za řekou).”

Na rodových školách se děti samurajů samozřejmě kromě Ču Šiova učení učily i různým jiným věcem, ale v rodě Kumamoto měli zato, že nabyváním různých znalostí se lidé postupně stávají moudřejšími. Nic z toho ale nemá cenu, jestliže člověk ztrácí ze zřetele “soucítění, džin” a vlivem svých (sobeckých) tužeb vyvolává rozbroje.

Na rodových školách se tedy v mnoha případech vyučovalo jak “vědam”, tak “cestě samurajů”. Například ve škole rodu Kumamoto považovali obojí za důležité a nazývali tento přístup termínem “obojí cesta”, cesta literátů i samurajů.

- Co bylo tedy cílem “cesty samurajů”?

3 : Cesta samurajů

Myslím, že když se řekne “cesta samurajů”, vyvstane i dnes mnoha lidem v mysli představa střelby z luku, zacházení s mečem, umění tasení meče, džudo a podobná “bojová umění”, tedy techniky. Avšak “cesta samurajů” ve skutečnosti nepředstavuje jen výcvik v bojových uměních.

Je to smutné, ale zdá se, že mezi výrazem “cesta samurajů” (budó) z období Tokugawa a výrazem budó, jak se ho užívá dnes, je značná rozdíl.

Výraz “budó” v období Tokugawa znamenal “bušidó”, tj. “mravní zásady samurajů”. Na zvládnutí techniky se pohlíželo tak, že si při jejím osvojování člověk zároveň osvojí i mravní zásady samurajů. Mimochodem bojová umění kendó, džudó, aikidó a další všechna vznikla teprve v době Meidži a později. Přesně řečeno, žádné z nich nepochází z doby dřívější než doba Tokugawa. Protože karate vzniklo v Seto, tj. v místě, kde panovala jiná kultura, ani o karate nelze říct, že by představovalo japonské bojové umění z doby předcházející období Tokugawa.

Ve skutečnosti i cílem “budó” je naučit se “humanitě a lásce”, obsaženým v pojmu “džin”.

Především jsem citoval výrok, že “nabýváním různých znalostí se lidé postupně stávají moudřejšími, ale že to všechno nemá cenu, jestliže člověk ztrácí ze zřetele “soucítění ,džin” a vlivem svých (sobeckých) tužeb vyvolává rozbroje.” To platí i pro budó. Protože, i když si člověk postupně osvojí skvělou bojovou techniku, jestliže se nechá zaslepit sobeckými přáními a tak vyvolává rozbroje, tím ztrácí srdce schopné soucítění, a jeho bojové umění nemá vůbec žádnou cenu.

Zejména ve válce, kde se lidé svářejí o své “zájmy”, se silně ujímá myšlenka, že “dobré je to, co prospívá i mně”.

Avšak příslušníci třídy samurajů byli přesvědčeni, že když člověk sleduje vlastní “zájmy”, zasévá tím sémě, z něž vyrostou nové rozbroje. Také Ču Šiovo učení hlásá, že “sobectví a konkurence jsou základním zlem”. Myslím, že dnešním jazykem bychom to nejlépe vyjádřili slovem “násilí”. Násilí vyvolává násilí.

V Japonsku bylo rozšířeno přesvědčení, že rozbroje vyvolávají lidé, a proto také předcházení (nebo ukončování) rozbrojů je jen v moci lidí.

Podívejme se na čínský znak “bu” ve slově budó.

Znak “bu (武)” se skládá ze 2 částí, první z nich je, “hoko(戈)” znak pro kopí, druhá část znamená zanechat něčeho, “todomu(止)”. Bušiové ve skutečnosti nebyli lidé, kteří by vyvolávali konflikty a rozbroje, ale lidé, kteří konflikty a rozbroje “ukončovali”. Vyvinulo se dokonce přesvědčení, že když vznikne konflikt, je třeba usilovat o jeho urovnání a o ukončení boje, ještě lepší je usilovat o to, aby ještě před propuknutím boje byla odstraněna semena sváru. Příslušníci třídy samurajů se přidržovali názoru, že je důležité vytvářet mírový život na světě a takový svět udržovat.

※ 「武」 = 「戈」 + 「止」

4: Budó v současnosti

V Japonsku nazýváme učení se umění kendó a iaidó “cestou utváření lidského charakteru”.

Jak všichni víme, v současné společnosti neexistují situace, v nichž bychom použili meč. Proto úsilí o pouhou převahu v technice a v boji už nemá smysl. V duchu smýšlení příslušníků třídy samurajů v období Tokugawa bychom si měli klást za cíl pěstování charakteru, abychom se mohli uplatnit všude ve společnosti jako dobří lidé.

Já v současné době v Českých Budějovicích vyučuji iaidó neboli umění tasení meče, ale myslím, že Češi se "budó" neučí proto, že si zamilovali japonskou kulturu nebo že mají v úmyslu se sblížit s Japonci.

Smyslem budó je cvičit se v tom, abychom objevovali v sobě "soucítění a lásku" a na tomto základě objevovali tíži osudu, která nás spojuje s ostatními lidmi, objevovali to, co nás spojuje s domovem, s vlastní, se světem, přírodou a celým vesmírem. Bylo by dobré, kdybychom považovali budó za metodu výcviku k objevování sebe sama, opírající se o japonskou kulturu nebo o kulturu samurajů.

5 : Závěrem

Nakonec bych rád řekl ještě jednu věc.

Důležitou učebnicí konfuciánské nauky je klasické dílo "Kniha velkého středu", v níž je vyloženo učení o třech mravních principech: poznání, humanitě a statečnosti (či, džin, jú).

"Poznání" "či" je něco, co si osvojujeme studiem věd. Znamená to jen nezaujatost srdce, jež umí jen naslouchat různým názorům, a umění, vybírat si z nich názory vhodné. Neznamená to tedy pouhé plnění hlavy vědomostmi.

O "jú" se soudívá, že je člověk získá studiem budó. To slovo samozřejmě znamená "odvahu". Avšak neznamená jen srdce, které necítí strach při rozepřích a v bojích či srdce statečné.

Jak jsem už vyložil výše, "džin" znamená láska k lidem, soucítění s lidmi. "Či" pak znamená umění zvolit si správnou cestu na základě naslouchání mnoha dobrým myšlenkám při soustředění pozornosti na to, zda se naše srdce řídí "džin". A "jú" znamená odvážně kráčet cestou, kterou jsme si takto zvolili.

Příslušníci třídy samurajů v období Tokugawa byli ve školách vychovávaní v tomto duchu, říkalo se tomu výchova "obojí cesty – literátské i vojenské" ("bun" i "bu"). Tak dokázali v zemi udržet mír po dlouhou dobu 260 let.

Poznámky:

Abychom blíže pochopili výchovu samurajů buši v době Tokugawa (Edo), je zapotřebí dobře se vyznat v dějinách Japonska, ale je též záhodno prostudovat níže uvedené spisy. Při navrhování (designu) chrániče (cuba) a "koširae" meče se též často přihlíží k informacím v níže uvedených spisech.

Spisy vztahující se k učení Ču Šiovu:

Čtyři knihy a pět klasiků (Šišo gokjó), učebnice konfuciánského učení, Čína

Ču Ši: Citáty z Velkého učení (či Školy pro dospělé) (Daigaku šoku), Čína

Ču Ši: Sebrané komentáře ke Čtyřem knihám (Šišo šiččú), Čína

四書五經 (ししょ・ごきょう、儒教の教科書、中国)

大學章句 (だいがくしょうく、朱子著、中国)

四書集注 (ししょしっちゅう、朱子著、中国)

Samostatný vývoj Ču Šiova učení v Japonsku však sledují japonští učenci z doby Tokugawa Fudziwara Seika, Hajaši Daigaku no Kami, Jamazaki Ansai a další. Je nutno jim věnovat pozornost.

藤原惺窩 (ふじわら・せいか)、林大学頭 (はやし・だいがくのかみ)、山崎闇齋 (やまざき・あんさい)

Škola Hajašike byla školou (učením) oficiálně uznanou (uznaným) tokugawským šógunátem. Též škola Ansaie Jamazakiho silně ovlivnila smýšlení samurajů v čele šógunátu a stala se též hybnou silou reforem Meidži.

Čínská poezie:

Výbor z básní doby Tchang (Tóši sen), Čína

Japonská poezie (Waka):

Čokusen waka šú, Kokin waka šú, Šin kokin waka šú a další sbírky Čokusen wakašú, Japonsko.

Příběhy z vojenských kronik:

Hógen monogatari, Japonsko,

Heidži monogatari, Japonsko

Heike monogatari (Příběhy rodu Taira), Japonsko

Gempei seisuiki, Gempei džósuiki (Příběhy o růstu a pádu soupeřících rodů), Japonsko

Gikeiki, Japonsko

Taiheiki, Japonsko

Taikóki, Japonsko

Kanso gundan, příběhy z doby bojů mezi státy Chan a Čchu v Číně, románově zpracované v Japonsku

Příběhy Tří států (Sangokuši), Čína

保元物語 (ほうげんものがたり、日本)

平治物語 (へいじものがたり、日本)

平家物語 (へいけものがたり、日本)

源平盛衰記 (げんぺいせいすいき、げんぺいじょうすいき、日本)

義経記 (ぎけいき、日本)

太平記 (たいへいき、日本)

太閤記 (たいこうき、日本)

漢楚軍談 (かんそぐんだん)

三国志 (さんごくし、中国)

Historické spisy:

Azuma kagami (吾妻鑑. あずまかがみ, Zrcadlo Azumi)

Buke no júsoku kodžicu (武家の有職故実, Dvorní zvyklosti a praktiky samurajů za starých časů)

Buke meimoku šó, Japonsko (武家名目抄)

• Kodexy samurajů:

Goseibai šikimoku (御成敗式目 (ごせいばいしきもく), Samurajský zákoník. vzniklý v době Kamakura. Jakožto zákoník ze staré doby, je co do obsahu velmi prostý, avšak velmi silně ovlivnil pozdější generace.

Kromě toho jednotlivé rodové školy v době Tokugawa vydaly různé další zákoníky, které jsou též důležitými zdroji informací.